

ΑΓΝΩΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΡΣΕΝΙΟΥ Κ. ΑΦΕΝΤΟΥΛΗ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΤΟΥ*

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ
Δρ. Μεσαιωνικής Φιλολογίας

Ἀνάμεσα σέ διάφορα πεταγμένα ἀντικείμενα, σκόρπια φύλλα - κατάλοιπα τοῦ Σωφρονίου Ἐλευθερουπόλεως¹, σέ ἓνα δωμάτιο τοῦ καμπαναριοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, στό Πράβι τοῦ Παγγαίου², βρῆκα καί ἓνα ἀπό πρώτη ματιὰ χφ., πού μέ κατάπληξη διαπίστωση πῶς πρόκειται γιά αὐτοβιογραφία τοῦ Ἀρσενίου Κ. Ἀφεντούλη, Ἐπισκόπου Λαρίσης³· λέω ἀπό

---

* Ἡ ἀνακοίνωσή μου αὐτή ἄς ἐκληφθεῖ ὡς μικρὴ συμβολὴ στὴν προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας νὰ μείνει, σήμερα, μακριὰ ἀπὸ τίς πολιτικὲς ἀντιπαραθέσεις καί τὸν κομματισμὸ (ἔγινε στὰ πλαίσια τοῦ Ἡ' Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας, Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, 22-24 Μαΐου 1987).

1. Ἐνα μικρὸ μέρος τῆς Συλλογῆς ἀρχαίων ἀντικειμένων, χειρογράφων καί βιβλίων τοῦ Σωφρονίου Ἐλευθερουπόλεως, ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, πέρασε στὰ χέρια τοῦ πατρὸς Χρόνη (στό ἴδρυμά του, σήμερα, στὸν Ἅγιο Σύλλα), ἐνῶ ἓνα ἄλλο, τὸ σημαντικότερο, πέρασε στὰ χέρια τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Σωφρονίου καί μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα. Τελευταῖα ὁ Λ. Μπενάκης ἐνετόπισε, καί περιέγραψε δύο χφφ. τοῦ Σωφρονίου — παλαιότερα κώδ. Καλλιπολις μὲ ἀρ. 21 καί 23 (:Ἡ χειρόγραφη παράδοση τῶν σχολίων στὸ «περὶ ψυχῆς» τοῦ Ἀριστοτέλη τοῦ Νικολάου Κούρσουλα καί Γερασίμου Βλάχου, ἀπὸ ἀφορμὴ τὴν ἀνέυρεση τοῦ κώδικα ἄλλοτε Καλλιπόλεως 23 τοῦ Βησσαρίωνος Μακρῆ, ΔΙΑ (Ἀφιέρωμα στὴ Μνήμη Λίνου Πολίτη), Κέρκυρα 1986, Β', 142).

2. Ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, ὅπου βρισκόταν τουλάχιστον ὡς τὸ 1949, καί ἀπὸ τὴ Συλλογὴ τοῦ Σωφρονίου, προέρχεται καί τὸ χφ. ἀρ. 3, τοῦ 19ου αἰ., τῆς γυναικείας μονῆς τῆς Ὑπακυντῆς τοῦ Παγγαίου. Βλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, Πηλιογραφικὲς ἐρευνες στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καί Θράκη: 2. Τρεῖς χειρόγραφα τῆς γυναικείας μονῆς τῆς Ὑπακυντῆς τοῦ Παγγαίου, Μακεδονικά 24 (1984), 151-152.

3. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς αὐτοβιογραφίας στὰ κατάλοιπα τοῦ Σωφρονίου θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ ἀπὸ τὴν εὐλογητὴν φιλικὴ σχέση πού θὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο Ἱεραρχῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας (ὁ Ἀρσένιος) εἶχε γεννηθεῖ στὸ Μυριόφυτο, ἐνῶ ὁ ἄλλος (ὁ Σωφρόνιος) διατέλεσε ἀπὸ τὸ 1917 ὡς τὸ 1924 Μητροπολιτῆς Μυριόφυτου (βλ. Λ. Μπενάκη, ὁ. π., 142, σημ. 4).

πρώτη ματιά, γιατί πράγματι θα μπορούσε να πλανηθεί ό άδαής και να όμιλήσει για στάχωση και δεμένο χφ., ενώ πρόκειται για Spring folio αυτόματης βιβλιοδεσίας, έγγλέζικης κατασκευής (Perry and Co) τών άρχών του αιώνα μας, έπενδυμένο με πανί ζέθωρο κόκκινο σήμερα.

Στά τυφλά έλάσματα, εκτός από την αυτοβιογραφία, έχουν πιασθεϊ:

α. Τρία αντίγραφα (δύο δακτυλογραφημένα και ένα χειρόγραφο) ύπομνήματος του Άρσενίου Λαρίσης προς την Ίερά Σύνοδο, με ήμερομηνία 24 Μαΐου 1924, με τδ όποιο ύπόμνημα ζητεί ό Άρσένιος να έπεκταθούν τδ όρια τής Μητρόπολής του προς τδ Φάρσαλα και την Καρδίτσα⁴.

β. Μια έπιστολή (άντίγραφο γραφομηχανής) του ίδιου Ίεράρχη, με ήμερομηνία 3 Φεβρουαρίου 1925, προς τόν άγιο Δημητριάδος Γερμανό, αναφορικά με τήν άεπαναφορά τής έπαρχίας Φαρσάλων εις τήν Μητρόπολιν Λαρίσης»⁵.

γ. Δύο αντίγραφα ύπομνήματος (και τδ δύο γραφομηχανής), με ήμερομηνία 18 Δεκεμβρίου 1923, του Άρσενίου, έπίσης, προς την Ίερά Σύνοδο «περι καθορισμού τών όρίων τής Μητροπόλεως Λαρίσης και Πλαταμώνος».

δ. Μια έπιστολή ιδιόγραφη του Άρχιεπισκόπου Άθηνών Χρυσοστόμου, με ήμερομηνία 8 Δεκεμβρίου 1924, προς τόν Λαρίσης Άρσένιο, σχετική με τδ θέμα τής έπαναφοράς τής έπαρχίας Φαρσάλων στη Μητρόπολη Λαρίσης⁶.

Ή αυτοβιογραφία του Άρσενίου, πρωτεργάτη του άντιβενιζελισμού στο χώρο τής Έκκλησίας⁷, άγνωστη ως σήμερα στους μελετητές, καταλαμβάνει 120 φύλλα, τδ όποια και άριθμοΰμε, που καλύπτουν 7 τεύχη χαρτιού ριγωτού διαστ. 27x20,8 περίπου εκ. (άλλης ποιότητας χαρτί χρησιμοποιή-

4. Τδ ζήτημα είναι άρκετά γνωστό, πρβλ. και Θ. Σ τ ρ ά γ κ α, Έκκλησίας Έλλάδος Ιστορία εκ πηγών άψευδών (1817-1967), Άθήνα 1970, Β', σελ. 1275 (κατά τήν Ε' Συνεδρία, 19-5-1924, ή Ίεραρχία είχε δεχθεϊ παμψηφει πρόταση για τήν ψήφιση νόμου άύπαγωγής τής έπαρχίας Φαρσάλων εις τήν Ιεράν Μητρόπολιν Λαρίσης»).

5. Πρβλ. για τόν Δημητριάδος (και για όσους άρχιερείς αναφέρουμε στη συνέχεια) Β. Ά τ έ σ η, Έπισκοπικοί κατάλογοι τής Έκκλησίας τής Έλλάδος άπ' άρχής μέχρι σήμερα, ΕΦ ΝΣΤ' (1974), 105-180, 417-496, ΝΖ' (1975), 111-173, 447-550 (βλ. και Τοΰ Ί δ ί ο υ, Βραχέα τινά περι άρχιερέων τής έν Έλλάδι Έκκλησίας και έπισημειώσεις εις έπισκοπικούς αΰτής καταλόγους, ΕΦ Ε' (1978), 44-90), και Σ π. Δ. Κ ο ν τ ο γ ι ά ν η, Έπισκοπικοί κατάλογοι, προσθήκαι και διορθώσεις εις τούς έπισκοπικούς καταλόγους τής Έκκλησίας τής Έλλάδος, ΕΦ ΞΕ'-ΞΣΤ' (1983-84), 141-225.

6. Ο Άθηνών Χρυσόστομος, έπειτα από άπόφαση τής Ίεραρχίας, ανακοινώνει στον Άρσένιο ότι μετά τήν εκλογή νέου Μητροπολίτη Φαναρίου και Θεσσαλιώτιδος, και λόγω του ότι δέν έχει εισέτι εκδοθεϊ ό σχετικός νόμος προσάρτησης τής έπαρχίας Φαρσάλων στη Μητρόπολη Λαρίσης, δέν είναι δυνατό να γίνει ή προσάρτηση' του ανακοινώνει έπίσης ότι έχει έντολή από τήν Ίεραρχία να άπευθυνθεϊ προς τδ Ύπουργείο για να άνάσταλει κάθε ένέργεια προς ψήφιση νόμου (πρβλ. Θ. Σ τ ρ ά γ κ α, δ. π.).

7. Θ. Σ τ ρ ά γ κ α, δ. π., Α', 671-704, Β', 719-787.

θηκε γιὰ τὰ φύλλα 97-100). Ὁ ἴδιος ὁ Ἀρσένιος ἀριθμεῖ σελίδες (πὺρ σωστὰ μόνο τὶς σελίδες ποὺ γράφει) ἀπὸ 1-218, ἔτσι ἀρκετὲς σελίδες, οἱ ἀγραφες συνήθως καὶ οἱ σελίδες τῶν τίτλων, μένουν χωρὶς ἀριθμηση (λ.χ. τὰ φφ.: 1r, 22r-v, 23r, 36r-v, 59v, 60v, 67v, 68v, 81v, 113v, 114v, κ.ά.). Πρόκειται, ὅπως ἴσως γίνεται κατανοητό, γιὰ αὐτόγραφο κείμενο τοῦ Ἀρσένιου· γράφεται μὲ μελάνη χρώματος φαιοῦ, σήμερα, σὲ ὁμοιόμορφες περίπου σελίδες, μὲ 25-27 συνήθως γραμμένες σειρὲς σὲ κάθε μιὰ. Τὸ κείμενο ἔχει τίτλο: «Αὐτοβιογραφία τοῦ Σεβασμ(ιωτάτου) Μητροπολι(ίτου) Λαρίσης (καὶ) Πλαταμῶνος Ἀρσένιου Κ. Ἀφεντούλη, Κωνσταντινοπολίτου, καὶ τὰ σπουδαιότερα σύγχρονα αὐτῷ ἐκκλησιαστικο-εθνικὰ γεγονότα τῶν ἐλληνορθοδόξων κοινοτήτων Κυδωνιῶν, Κορδελιῶν, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἐφέσου, καὶ Στρωμνίτης, Λαρίσης, Ἀθηνῶν, τῶν ὁμωνύμων Μητροπόλεων». Ἀποτελεῖται ἀπὸ 7 βιβλία (ὁ χωρισμὸς ἀνήκει στὸν Ἀρσένιο), τεῦχος καὶ βιβλίον, καὶ ὁ τίτλος ἐπαναλαμβάνεται σχεδὸν αὐτούσιος στὴν ἀρχὴ κάθε τεύχους. Κάθε βιβλίον διαλαμβάνει καὶ μιὰ περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Ἱεράρχη: Αον) Τὰ ἐν Κυδωνιαῖς (φύλλα 22), Βον) Τὰ ἐν Κορδελιῶν (φύλλα 14), Γον) Τὰ ἐν Στρωμνίτη (φύλλα 23), Δον) Τὰ ἐν Λαρίση (φύλλα 8), Εον) Τὰ ἐν Ἀθήναις πρὸ τῆς παύσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (φύλλα 14), ΣΤον) Τὰ ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν παῦσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (φύλλα 32), Ζον) Τὰ ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν παῦσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (φύλλα 7).

Τὴν αὐτοβιογραφία τοῦ ὁ Ἀρσένιος Λαρίσης φαίνεται νὰ τελειώνει στὸ ἐρημονήσι τῶν Στροφάδων, στὴν ὁμώνυμο μονή, τελευταῖο τόπο τῆς ἐξορίας τοῦ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν Βενιζέλου⁸. στὸ φ. 106r, στὸ ΣΤ' βιβλίον, διαβάζομε: «Ἐν τῇ κατὰ Στροφάδας ὁμωνύμῳ ἱερᾷ μονῇ κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1920. † Ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος

8. Στὶς Στροφάδες ἔφθασε ὁ Ἀρσένιος στὶς 15 Μαρτίου 1920. Εἶχε ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο στὶς 9 Μαρτίου, ὥστόσο τρικυμία δὲν ἐπέτρεψε στὸ πλοίαρι τῆς μονῆς Στροφάδων, ποὺ τὸν μετέφερε, νὰ προσορμίσει στὸ ἐρημονήσι· τὸ πλοίαρι τελικὰ ἐπιασε στὸ Κατάκωλο, ὅπου ὁ Ἱεράρχης ἔμεινε τρεῖς ἡμέρες καὶ ἄλλες τρεῖς στὸν Πύργο. Στὸν Πύργο πιθανότατα (ἢ καὶ στὸ Κατάκωλο) προμηθεύθηκε (;) καὶ κάποιες ἐφημερίδες ποὺ δημοσίευσαν πύρινα ἄρθρα, ἢ καὶ ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὸν Πύργο, ἐναντίον τοῦ Ἐμ. Ρέπουλη καὶ τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου, οἱ ὅποιοι καὶ θεωροῦνται ὑπεύθυνοι τῶν διωγμῶν καὶ τῶν ἐξοριῶν τοῦ, πρβλ. «Τ η λ ε γ ρ ο ς» Πατρῶν, μὲ ἡμερομηνία 11 Μαρτίου 1920, «Π ο λ τ τ ε ι α» Ἀθηνῶν, μὲ ἡμερομηνία 14 Μαρτίου 1920, «Π α τ ρ ι ε ς» Πύργου, μὲ ἡμερομηνία 11 Μαρτίου 1920 (τὸ ἄρθρον τοῦ «Τ η λ ε γ ρ α φ ο υ» μὲ τίτλο «Φ ω ν ἦ Δ ι κ α ι ο σ ὑ ν η ς») γράφηκε πιθανότατα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἀρσένιο ἢ καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Ἀρσένιου, ἐνῶ ἢ ἀνταπόκρισις ἀπὸ τὸν Πύργο τῆς «Π ο λ ι τ ε ι α ς» φέρει τίτλο «Ν ἑ ο ς Ρ ο β ι ν σ ῶ ν»), δημοσιεύματα τὰ ὁποῖα ὁ Ἱεράρχης καταγράφει (φφ. 102v-104v). Ἄν λοιπὸν ὁ Ἀρσένιος ἔφθασε στὶς Στροφάδες στὶς 15 Μαρτίου, εἶναι φυσικὰ ἀδύνατον νὰ κατέγραφε (—συνέθεσε) τὴν αὐτοβιογραφίαν του σὲ 15 ἡμέρας! Τὴ συγγραφὴ τῆς αὐτοβιογραφίας του εἶναι πιθανὸν ν' ἄρχισε ὁ Ἀρσένιος ἀρκετὰ χρόνια πρὶν.

Ἀρσένιος Κ. Ἀφεντούλης, Κωνσταντινοπολίτης». Ἄν κρίνουμε ἀπὸ ὅ,τι προηγείται τοῦ παραπάνω σημειώματος (:«Ἐν τούτοις ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα εἰς Θεόν... ν' ἀποκατασταθῶμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ θέσει καὶ ἡσυχίᾳ ἡμῶν ἐν μέσῳ τῶν πεφιλημένων ἡμῖν χριστιανῶν, φίλων καὶ οἰκειῶν, ἐξ ὧν ὑπὸ τοῦ συγκλονίσαντος τὴν ὑφήλιον ἰσχυροῦ ρεύματος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου τόσον σκληρῶς ἀπεσπάσθημεν»), ὁ Ἀρσένιος ὑπολόγιζε νὰ τελειώσει μὲ τὸ σημείωμα καὶ τὴν αὐτοβιογραφία του. Στὴ συνέχεια ὡστόσο (φφ. 107r-113r), καὶ μέσα στὸν ἐπόμενο μήνα Ἀπρίλιο, στὸ ΣΤ' βιβλίο πάντα, προσθέτει διάφορα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολὲς ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἑλ. Βενιζέλο καὶ πρὸς τὸν Ἐμ. Ρέπουλη (Πρόεδρο καὶ Ἀντιπρόεδρο τῆς κυβέρνησης τότε) κυρίως⁹, ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς ἐξορίας του, καὶ κλείνει τὸ κείμενό του (φ. 113r) μὲ ὅμοιο μὲ τὸ παραπάνω σημείωμα: «Ἐν τῇ κατὰ Στροφάδας ὁμωνύμῳ ἱερᾷ μονῇ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1920. † Ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος Ἀρσένιος Κ. Ἀφεντούλης (ὁ ἀπὸ Στραμνίτσας)». Ἀργότερα, μετὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1920, καὶ βέβαια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Νοεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους¹⁰, ὁ Ἀρσένιος συνέθεσε καὶ Ζ' βιβλίο αὐτοβιογραφίας (φέρει ὅμοιο τίτλο μὲ τὸ ΣΤ'), τὸ ὁποῖο παραμένει κολοβὸ μιά ποὺ ἔχουν ἀποκοπεῖ βίαια τὰ 7 ἀπὸ τὰ 14 φύλλα τοῦ τεύχους¹¹.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἀρσένιος εἶχε ὡς φαίνεται κατὰ νοῦ νὰ προσθέσει στὴν αὐτοβιογραφία του διάφορα κείμενα, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ ἰδιόγραφο σημειώματά του σὲ τεμάχιο χαρτιοῦ ποὺ βρέθηκε ξεχασμένο στὰ τελευταῖα φύλλα τῆς αὐτοβιογραφίας, σὲ μερικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα, σὲ διάφορες σελίδες τοῦ κειμένου του, παραπέμπει¹². διαβάζουμε: «Ἐπισυναφῆσονται διάφορα σχετικὰ ὑπομνήματα: α) Ὑπόμνημα ἐπὶ καταδιώξεσιν ἀρχιερέων καὶ ἐκτρώποις προσχωρησάντων κληρικῶν, β) Συνοδικὴ ἐγκύκλιος πρὸς ἀρχιερεῖς (εἰς) Κράτους καὶ ἔγγραφος διαμαρτυρία πρὸς σε(βαστὴν) Κυβέρνησιν, γ) Ὑπόμνημα ἐπὶ ἄρσει καθαιρέσεως πρῶην Ἐπισκόπου Λαρίσης Ἀμβροσίου, δ) Ὑπό-

9. Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἑλ. Βενιζέλο στάλθηκε ἀπὸ τὴν Ἀμοργό, μὲ ἡμερομηνία 28 Δεκεμβρίου 1918, καὶ ἀναφέρεται στὸ αἴτημά του νὰ λαμβάνει καὶ ὁ ἴδιος τὸ καθορισμένο «τοῖς ἐξοριστοῖς κυβερνητικοῦ ἐπιδόματος», ἐνῶ οἱ δύο ἐπιστολὲς του πρὸς τὸν Ἐμ. Ρέπουλη στάλθηκαν ἢ μιά ἀπὸ τὴν Ἀμοργό, στὴν 2 Νοεμβρίου 1919, μὲ τὴν ὁποία καὶ ζητεῖ νὰ ἀνακληθεῖ ἡ ἀστυνομικὴ διαταγὴ «πρὸς νέον ἀπέλασιν», καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο, τὴν 1η Φεβρουαρίου 1920, μὲ τὴν ὁποία καὶ ζητεῖ νὰ μὴ μεταφερθεῖ στὸ ἐρημονήσι τῶν Στροφάδων.

10. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1920 ὁ Ἀρσένιος (ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι διωχθέντες καὶ ἐξορισθέντες ἀρχιερεῖς) θὰ ἀποκτασθῆ (βλ. Θ. Σ τ ρ ά γ γ α, ὁ. π., Β', 929-960).

11. Κόπηκαν ἀπὸ κάποιον ποὺ δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὸ περιεχόμενο ἢ ἡ ἀποκοπὴ ἐγινε ἀπὸ κάποιον ἀδελφόν;

12. Πρβλ. λ.χ. φ. 71v (σ. 127), καταγγέλλοντας τὴν στάση τοῦ Ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου: «Ἴδε σχετικὸν ὑπόμνημα».

μν(ημα) περὶ ἀναρμод(ιότητος) ἐκδικάσεως ἀρχιερ(έων) Ν(έων) Χωρῶν ὑπὸ Ἰ(εραῖς) Συνόδου Ἐκκλη(σίας) Ἑλλάδος, ε) Ἔτερον διεξοδικώτερον, στ) Ὑπόμν(ημα) περὶ ἀντικανονικότητος τῆς συστάσεως τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστ(ηρίου), ἀναρμодιότητος αὐτοῦ πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ὑπὸ κατηγορίαν ἀρχιερέων, ζ) Μελέτη περὶ κανονικότητος ἢ μὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀναθέματος. Προσέτι διάφοροι σχετικαὶ προσφωνήσεις: 1) Ἀποχαιρετιστήριος κατὰ τὴν ἐκ Κυδων(ιῶν) ἀναχώρησιν, 2) Ἐνθρονιστήριος κατὰ τὴν εἰς Στρώμνιτσαν ἔφιξιν, 3) Ἐπὶ καταθέσει θεμελ(ίου) λίθου ἡμιγυμνασ(ίου) Στρωμν(ίτσης), 4) Ἐπὶ ἐγκαινίοις ἡμιγυμν(ασίου) Στρωμν(ίτσης), 5) Ἐπὶ μνημος(ύνω) δολοφονηθέντος Μητρ(οπολίτου) Γρεβ(ενῶν) Αἰμιλιαν(οῦ), 6) Ἐπὶ μνημος(ύνω) δολοφονηθέντος βασιλ(έως) Γεωργίου, 7) Ἐπὶ ἐπετείῳ ἐπιστρατ(εύσεως) Ἑλλάδ(ος) διὰ τὸν πόλεμον Α', Β', Βαλκανικῶν ἐν Θεσσαλονικῇ, 8) Ἐπὶ ἀπελευθερώσει Στρωμνίτσης ὑπὸ ἑλλ(ηνικοῦ) στρατοῦ, 9) Ἐνθρονιστήριος κατὰ τὴν εἰς Λάρισαν μετάβασιν, 10) Ἐπὶ δοξολογία πρωτοχρονιάς 1916¹³.

Ὅπως γίνεται φανερό, ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας (πέρ' ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει γιὰ τὸν ἴδιο, πληροφορίες σημαντικῆς καὶ γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία) καλύπτει τρεῖς ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικῆς περιόδους τῆς σύγχρονης ἱστορίας μας: α. Τὴν ἱστορία τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ (βιβλία Α' καὶ Β'), β. Τὸ Μακεδονικὸ Ἀγῶνα (βιβλίο Γ') καί, κυρίως, γ. Τὸ μεγάλο διχασμὸ (βιβλία Δ'-Ζ'). Ὁ Ἀρσένιος, Κωνσταντινοπολίτης τὴν καταγωγὴν, διετέλεσε Ἐπίσκοπος Κυδωνιῶν καὶ Κορδελιοῦ, πρὶν ἐκλεγεῖ Μητροπολίτης Στρωμνίτσης, καὶ στὴ συνέχεια Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος (τὸ 1914), σὲ μιὰν ἐποχὴ ἰδιαίτερα δύσκολη γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, καί, ὅπως εἶναι εὐνόητο, οἱ πληροφορίες τοῦ γενικῶς, ἀλλά, κυρίως, οἱ πληροφορίες τοῦ ὡς ἀκραιφνοῦς ἀντιβενιζελικοῦ γιὰ τὰ χρόνια 1916-1920 εἶναι ἰδιαίτερα πολὺτιμες. Περιορίζομαι νὰ δώσω παρακάτω περίληψη τοῦ κάθε βιβλίου, βασιζόμενος κυρίως στὰ ἐπι μέρους κεφάλαια¹⁴:

13. Ἀπὸ μιὰ πρώτη ἐπίσκεψιν ποὺ ἔκανα στὸ χῶρο τοῦ καμπαναριοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου στὸ Πράβι μπορῶ νὰ πῶ ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἕνα χῶρο ποὺ τὸ δάπεδόν του σὲ ὕψος 50 ἐκ., περίπου, εἶναι καλυμμένο μὲ διάφορα ἔγγραφα, παλαιότυπα μυχλασμένα, ἀλληλογραφία τοῦ Σωφρονίου πεταγμένα κ.ἄ. τρέφω τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα τὰ παραπάνω κείμενα τοῦ Ἀρσενίου νὰ τὰ βρῶ πεταγμένα κάπου στὸ σωρὸ (εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέσιν αὐτὴ τὸ Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἐλευθερουπόλεως κ. Εὐδόκιμο ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐρευνήσω ὅλες τὶς ἐκκλησίες τῆς περιφέρειας του· στὸ δικό του ἐνδιαφέρον καὶ στὴν ἀγάπην του θὰ ὀφείλεται, ὅ,τι τελικῶς διασωθεῖ).

14. Δὲν δίνω τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀναφορὰ μου σὲ διάφορα γεγονότα, γιὰτὶ αὐτὴ μὲ τὴ μορφήν ποὺ γίνεται ἡ παρουσίαση σήμερον θὰ ἦταν περιστασιακῆ· ἡ βιβλιογραφία θὰ δοθεῖ μὲ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ κειμένου.

Α') Τὰ ἐν Κυδωνιαῖς. Χωρίζεται σὲ 5 κεφ. καὶ καλύπτει χρονικὰ τὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 1869 ὡς τὸ 1906. Στὸ 1ο κεφ. ἀναφέρεται στὴν οἰκογένειά του, δίνει πληροφορίες γιὰ τὴν καταγωγή του, τὴ μόρφωση ποὺ ἔλαβε, γιὰ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὸ Θρακικὸ καὶ Μικρασιατικὸ χῶρο, ὁμιλεῖ γιὰ τὸ μεγάλο σεισμό ποὺ ἐπληξε τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ 1894, γιὰ τὴν πορεία του στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας καὶ γιὰ τὴν ἐκλογή του σὲ Ἐπίσκοπο Εἰρηνοπούλεως (βοηθὸ τοῦ Μητροπολίτη Ἐφέσου), μὲ ἔδρα τὶς Κυδωνιές (12 Αὐγούστου 1901). Στὸ 2ο κεφ. περιγράφει διεξοδικὰ τὸ ζήτημα τῶν Μπακιέδων, τῆς πληρωμῆς ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῶν Κυδωνιῶν τῶν πολυετῶν καθυστερούμενων κυβερνητικῶν φόρων, τὸ ὁποῖο ἀνεφύη κατὰ τὸ 1903-1904, ὁμιλεῖ γιὰ τὶς φυλακίσεις τῶν Ἑλλήνων προκρίτων τῆς πόλης ἀπὸ τὴν τουρκικὴ διοίκηση, γιὰ τὴ δολοφονικὴ ἀπόπειρα ποὺ ἔγινε ἐναντίον του ἀπὸ ὁμογενὴ κάτοικο τῶν Κυδωνιῶν, ὅπως διεξοδικὰ περιγράφει καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ἐπίλυσης τοῦ προβλήματος. Στὸ κεφ. 3 ἀναφέρεται στὴν πατριαρχικὴ ἐξαρχικὴ ἀποστολὴ στὰ Μοσχονήσια πρὸς ἐξεύρεση ἀμυθῆτου θησαυροῦ», ποὺ δὲν κατονομάζει, καὶ ἐπίλυση σχετικοῦ χρονίζοντος ζητήματος ποὺ ταλάνιζε τὶς σχέσεις Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τουρκικῆς κυβερνήσεως. Στὸ 4ο κεφ. περιγράφει τὴ δολοφονία Ἑλλήνων ἀγροφυλάκων ἀπὸ Τούρκους στὶς Κυδωνιές, τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1905, δίνει πληροφορίες γιὰ τὸ ἔνοπλο συλλαλητήριον τῶν κατοίκων τῶν Κυδωνιῶν, γιὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν κατοίκων ἐναντίον τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τῆς πόλης, γιὰ τὸ ρόλο τοῦ ἴδιου στὴ δημιουργηθεῖσα κατάσταση καὶ γιὰ τὶς ἐνέργειές του πρὸς ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Στὸ 5ο κεφ., τέλος, ἀναφέρεται στὶς διοικητικὰς ἐκκλησιαστικὰς μεταρρυθμίσεις στὸ τμῆμα Κυδωνιῶν τῆς Μητροπόλεως Ἐφέσου (στὸ τέλος τοῦ 1905), δίνει λεπτομέρειες γιὰ τὸν τρόπο τοποθέτησης τοῦ ἴδιου, ὡς βοηθοῦ πάντα τοῦ Μητροπολίτη Ἐφέσου Ἰωακείμ, στὸ τμῆμα Κορδελιοῦ, καὶ ἀκόμη ὁμιλεῖ διεξοδικὰ γιὰ τὴν ἀπόσπαση τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν γύρῳ χωριῶν ἀπὸ τὴ Μητρόπολη Ἐφέσου καὶ τὴν ἀνάκηρυξη τῶν Κυδωνιῶν σὲ Μητρόπολη (Ἰούλιος 1908, ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ')¹⁵.

Β') Τὰ ἐν Κορδελιῷ. Χωρίζεται σὲ 4 κεφ. καὶ χρονικὰ καλύπτει τὰ ἔτη ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ Κορδελιὸ (12 Ἰανουαρίου 1906) ὡς τὸν Ἰούνιο τοῦ 1910 (ὁπότε δέχεται στὸ Ἅγιον Ὄρος τὴν εἶδηση τῆς ἐκλογῆς του σὲ Μητροπολίτη Στρωμνίτσης καὶ Τιβεριουπόλεως). Στὰ κεφ. 1 καὶ 2 ἀναφέρεται στὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ Κορδελιὸ, ὁμιλεῖ διεξοδικάτα γιὰ τὸ τουρκικὸ Σύνταγμα, γιὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων στὸ Κορδελιὸ καὶ στὸ Μικρασιατικὸ χῶρο, γιὰ τὸ ρόλο τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ Πατριαρχείου στὴν ἐπικράτηση τοῦ Συντάγματος. Στὸ 3ο κεφ. ἀναφέ-

15. φφ. 1r-22v (σσ. 1-40).

ρεται στὸν καταποντισμὸ, ἀνοικτὰ τοῦ Κορδελιοῦ, τοῦ ἀτμοπλοίου «Χαμηδιὲ» καὶ στὸν πνιγμὸ ὑπερεβδομήκοντα ἐπιβατῶν, περιγράφει διεξοδικὰ τὴν ἐξέγερση τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν πυρπόληση τῆς ἀποβάθρας τῶν ἀτμοπλοίων στὴ Σμύρνη καὶ δίνει, ἐπίσης, λεπτομέρειες τοῦ ἀγῶνα τῶν ὁμογενῶν γιὰ τὴν ἀντικατάσταση «τῶν πεπαλαιωμένων καὶ σεσαθρωμένων ἀτμοπλοίων» (Σεπτέμβριος 1908). Στὸ 4ο κεφ., τέλος, ὁμιλεῖ γιὰ τὴ σύσταση τῆς «Διεθνοῦς ἀδελφότητος κυριῶν ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων Κορδελιοῦ» (1910), δίνει πληροφορίες γιὰ τὰ μέλη της καὶ γιὰ τὸ ρόλο της στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς· ἀναφέρεται ἐπίσης στὴν ἐπίσκεψή του στὸ Ἅγιον Ὄρος (ἀναχωρεῖ στὶς 15 Μαΐου 1910)¹⁶.

Γ') Τὰ ἐν Σ τ ρ ω μ ν ί τ σ η. Χωρίζεται σὲ 4 κεφ. καὶ χρονικὰ καλύπτει τὰ ἔτη 1910 (καλοκαίρι) ὡς τὸν Αὐγούστο τοῦ 1914 (ὁπότε ἐκλέγεται Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος). Στὸ 1ο κεφ. ἀναφέρεται στὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογή του ὡς Μητροπολίτη Στρωμνίτης, μὲ τὴ μετάβασή του στὴ Στρώμνιτσα καὶ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του, παράλληλα δίνει πληροφορίες γιὰ τὴ θέση τῶν χριστιανῶν τῆς Στρωμνίτης, γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ κατάσταση στὴ Στρώμνιτσα, γιὰ τὸ βουλγαρικὸ κομιτάτο καὶ γιὰ τὶς προσπάθειες ἐκβουλγαρισμοῦ. Στὸ 2ο κεφ. περιγράφει τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ ἡμιγυμνασίου Στρωμνίτης (ὅπως καὶ τῶν σχολείων ποὺ πυρπολήθηκαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους), ὁμιλεῖ γιὰ τοὺς ἐράνους τοῦ ἴδιου στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια (1910-1911). Στὸ κεφ. 3 (ὑποκεφ. I, II, III) ἀναφέρεται στὸν Α' Βαλκανικὸ Πόλεμο, ὁμιλεῖ γιὰ τὸ βομβαρδισμὸ τῶν χριστιανικῶν χωριῶν τῆς Στρωμνίτης ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους, γιὰ τὴ σύλληψη καὶ φυλάκιση τῶν χριστιανῶν προκρίτων ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες Τούρκους, γιὰ τὴ σύμβαση Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων μὲ τοὺς Τούρκους κατοίκους τῆς Στρωμνίτης, πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, γιὰ τὴ σφαγὴ τρισχιλίων ὀθωμανῶν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, γιὰ τὶς διώξεις καὶ τοὺς φόνους Ἰουδαίων ὁμογενῶν τῆς Στρωμνίτης, τέλος περιγράφει τὸ ρόλο τοῦ σερβικοῦ καὶ ἐλληνικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Στὸ κεφ. 4 (ὑποκεφ. I, II, III, IV) ἀναφέρεται στὸ Β' Βαλκανικὸ Πόλεμο, ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Σέρβων ἀπὸ τὴν Στρώμνιτσα, γιὰ τὸ διωγμὸ καὶ τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, γιὰ τὴ φυλάκιση τοῦ ἴδιου ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, μὲ σκοπὸ τὴ δολοφονία του, καὶ γιὰ τὸν τρόπο τῆς σωτηρίας του, γιὰ τὴν κατάληψή τῆς Στρωμνίτης ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ (Ἰούνιος 1913), περιγράφει τὴ μάχη στὴν κοιλάδα τῆς Στρωμνίτης μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, τὴ μετοικεσία τῶν κατοίκων τῆς πόλης στὸ Κιλκίς καὶ στὴν Θεσσαλονίκη, τὴν πυρπόληση τῆς Στρωμνίτης ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες

16. φφ. 23r-36v (σσ. 41-64).

γιά νά μὴν περάσουν οἱ περιουσίες του στοὺς Βουλγάρους, ὅταν ἡ πόλη μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ἐπιδικάσθηκε στοὺς βόρειους γείτονές μας¹⁷.

Δ') Τὰ ἐν Λ α ρ ί σ η. Χωρίζεται σὲ 3 κεφ. καὶ χρονικὰ καλύπτει τὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 1914 ὡς τὸ 1916 (τὸν Αὐγούστο, ὅταν ἐκλέγεται συνοδικός). Στὸ 1ο κεφ. ἀναφέρεται στὰ σχετικά μὲ τὴν ἐκλογή του στὴ Μητρόπολη Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος, ὁμιλεῖ γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐκλογῆς του, γιὰ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε στὴν ἐκλογή του ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ ὑπάσπιστὴς τοῦ τελευταίου Κ. Λεβίδης (11 Αὐγούστου 1914). Στὰ κεφ. 3 καὶ 4 περιγράφει τὰ σχετικά μὲ τὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴν παραμονή του στὴν Λάρισα, ἀναφέρεται στὸ ρόλο του στὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων ποὺ ἔστειλε, μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους, ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου στὴν Θεσσαλία, στὴ συνεργασία του μὲ τὸν Ὑπουργὸ Ἐσωτερικῶν, τότε, Ἐμ. Ρέπουλη γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ παραπάνω προσφυγικοῦ προβλήματος, τέλος ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ἐκλογή του ὡς μέλους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου¹⁸.

Ε') Τὰ ἐν Ἀ θ ῆ ν α ι ς π ρ ὸ τ ῆ ς π α ὕ σ ε ω ς τ ῆ ς Ἱ ε ρ ᾶ ς Σ υ ν ὀ δ ο υ. Χωρίζεται σὲ 5 κεφ. ποὺ χρονικὰ καλύπτουν τὰ ἔτη 1916-1917, ὁμιλεῖ οὐσιαστικὰ γιὰ τὴν κατάστασις στὴν Ἀθήνα ὅσο διήρκεσε τὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου καὶ ὡς τὴν ἐπικράτησή του. Στὸ 1ο κεφ. ἀναφέρεται στὰ σχετικά μὲ τὴν ἄφιξή του στὴν Ἀθήνα (10 Σεπτεμβρίου 1916), στὴν ὀρκωμοσία του μπροστὰ στὸ βασιλιά Κωνσταντῖνο, στὸν Πρωθυπουργὸ Καλογερόπουλο καὶ στὸν Ὑπουργὸ Ἐκκλησιαστικῶν Κανάρη (18 Σεπτεμβρίου 1916), στὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου στὴν Κρήτη, στὴν ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς Θεσσαλονίκης, στὰ ἔκτροπα τῶν βενιζελικῶν ἐναντίον βασιλοφρόνων καὶ ἐν γένει ἀντιφρονούντων Ἱεραρχῶν (δίνει πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀγαθὰγγελο Δράμας, τὸν Εὐμένιο Κρήτης, τὸν Φώτιο Κοζάνης, τὸ Μητροπολίτη Γρεβενῶν, τὸν Ἀγαθὰγγελο Ἐπίσκοπο Θήρας, τὸν Ἐπίσκοπο Λευκάδος Δανιήλ, τὸν Ἐπίσκοπο Ζακύνθου, Παροναξίας, Λάμπης κ.ἄ.), στὴ στάσις τῶν Ἱεραρχῶν ποὺ προσχώρησαν στὸ κίνημα (ὁμιλεῖ γιὰ τὸν Ἱερόθεο Σισανίου, τὸ Μητροπολίτη Μυτιλήνης, τὸν Ἐπίσκοπο Ἀρδαμερίου, κ.ἄ.)¹⁹. Στὸ 2ο κεφ. ἀναφέ-

17. φφ. 37r-59v (σσ. 65-107).

18. φφ. 60r-67v (σσ. 109-121).

19. Γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο Ἀρδαμερίου καταγγέλλει (φ. 71r, σ. 127) ὅτι παρέδωκε στὴ στρατολογικὴ ἐπιτροπὴ ἔγκριτο ὁμογενὴ ἀντιβενιζελικὸ, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπαγχονίσθηκε στὴν ἀγορὰ τῆς Γαλατίστης· στὸν ἀπαγχονισμό του παραβρέθηκε ὁ Ἐπίσκοπος Ἀρδαμερίου «ἐπευλογῶν τὴν πράξιν» (πρβλ. καὶ Θ. Σ τ ρ ᾶ γ κ α, ὁ. π., Β', 731). Ἀξίζει νὰ προσθέσουμε, γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ μέγεθος τοῦ διχασμοῦ, ὅτι σημειώνει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μελέτιος (αὐτὸς ποὺ ἐξελέγη ἀπὸ τὴν Δ' ἀριστίνδην Σύνοδο, τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1918, μετὰ τὴν ἐπικράτησις τοῦ κινήματος τοῦ Βενιζέλου, στὴ θέση τοῦ ἐξορισθέντος Θεοκλήτου): «Κατὰ τὴν περίοδον τῆς κρατικῆς ἀνωμαλίας ἔλαβον χώραν δυσάρεστά τινα γεγονότα εἰς βάρος τοῦ γοήτρου καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀξιοπρεπείας. Πρόσωπα

ρεται στίς σχετικὲς μὲ τοὺς παραπάνω Μητροπολίτες ἀποφάσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁμιλεῖ γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Θεβῶν Παΐσιου²⁰ καὶ τοῦ ἴδιου γιὰ συλλογὴ πληροφοριῶν καὶ διενέργεια ἀνακρίσεων καὶ δίνει διεξοδικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Ἀρσενίου στὸ δημιουργηθὲν ζήτημα. Στὸ 3ο κεφ. περιγράφεται ἡ ἄρση τῆς καθάρσεως τοῦ πρώην Ἐπισκόπου Λαρίσης Ἀμβροσίου ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο, ἔπειτα ἀπὸ αἴτηση τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀμβροσίου καὶ σχετικὴ πρόταση τοῦ Ἀρσενίου. Στὸ 4 κεφ. ἀναφέρεται στὸ «λαϊκὸ ἀνάθεμα» τοῦ Βενιζέλου, δίνει πληροφορίες γιὰ τὸ ρόλο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεοκλήτου, γιὰ τὸ ρόλο τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τίς δυνάμεις τῆς Ἀντάντ, γιὰ τὸν ἐξαναγκασμὸ, ὅπως σημειώνει, τῶν ἀρχιερέων νὰ παραστοῦν στὸν τόπο τοῦ ἀναθέματος. Στὸ 5ο κεφ., τέλος, δίδονται ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ ὅτι τὸ ἀνάθεμα ἦταν λαϊκὸ καὶ ὄχι ἐκκλησιαστικὸ καὶ ὅτι δὲν εἶχε «χροιάν τινα ἐκκλησιαστικῆς πράξεως»²¹.

ΣΤ') Τὰ ἐν Ἀθῆναις μετὰ τὴν παύσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Χωρίζεται σὲ 10 κεφ. καὶ καλύπτει χρονικὰ τὰ ἔτη 1917 (ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Βενιζέλου) ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1920. Στὰ κεφ. 1 καὶ 2 ἀναφέρεται στὴν παύση καὶ στὴν ἐξορία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ κινήματος τοῦ Βενιζέλου, στίς καθαιρέσεις ἀρχιερέων τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Ἑλλάδος, περιγράφει τίς ἐνέργειες τῶν βενιζελικῶν στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ ρόλο τοῦ Μητροπολίτη Σισανίου Ἱεροθέου στὴν τιμωρία τοῦ ἴδιου σὲ διετὴ σωματικὸ περιορισμὸ καὶ ἐκπτώση. Στὸ κεφ. 3 περιγράφει τὴ σύλληψη, τὴ φυλάκιση καὶ τὴν παραπομπή του στὸ Στρατοδικεῖο Λαρίσης (Ἰούλιος 1918), τὴ διαπόμπευση καὶ τελικὰ τὴν ἀθώωσή του. Στὰ κεφ. 4-10 ἀναφέρεται στὴν ἐξορία του στὴν Ἀμοργὸ (Αὐγούστος 1918), ὅποτε καὶ δίνει πληροφορίες γιὰ 120 συνεξοριστοὺς τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ ἀξιωματικούς, στὴν ἐξορία του στὴν Ἱερὰ Μονὴ Χοζοβιωτίσης, ὁμιλεῖ γιὰ τίς ἀρρώστιες του, γιὰ τοὺς κατατρεγμούς, γιὰ τίς ἐγγραφες καταγγελίες ποὺ ἔγιναν ἐναντίον του ὅτι συσπειρώνει τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς καὶ ὅτι διαβάζει ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες, γιὰ τὴν ἐξορία του στὴν Ζάκυνθο καὶ, τέλος, γιὰ τὴν ἐξορία

περιβληθμένα τὸν ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν βαθμὸν τοῦ Ἐπισκόπου, χωρὶς νὰ εἶναι ποσῶς ὑπόδικα..., ἐγένοντο ἀντικείμενα κακομεταχειρίσεως ἐκ μέρους ὀργάνων τῆς Πολιτείας. "Ἐν ἑξ αὐτῶν εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ ἄγιος τέως Ἄρτης Σπυρίδων, ὅστις ἐκρατήθη πρὸ τινος ἐν τῷ ἀστυνομικῷ τμήματι Πατρῶν ἐν τῷ αὐτῷ δωματίῳ μετὰ γυναικῶν καὶ πορνῶν... Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ εἰς τὸν ἅγιον Σπάρτης Γερμανόν..." (πρβλ. Θ. Στράγκα, δ. π., Β', 858).

20. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὸν Συνέσιο Θεβῶν (πρβλ. Θ. Στράγκα, δ. π., Α', 703-704).

21. φφ. 68r-81v (σσ. 123-147).

του στο έρημονήσι τῶν Στροφάδων (Μάρτιος 1920). Ἐπισυνάπτει, ἐπίσης, καὶ διάφορες σχετικὲς ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα²².

Ζ'). Τὰ ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν παῦσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Μᾶς διασώζονται 2 κεφ. (7 φύλλα τοῦ τεύχους, ὅπως σημειώσαμε, ἔχουν ἀποσπασθεῖ βίαια), ποὺ χρονικὰ καλύπτουν τοὺς μῆνες Ἀπρίλιο ὡς καὶ Ἰούνιο τοῦ 1920. Ὅπως σημειώσαμε, ἡ αὐτοβιογραφία κλείνει στὸ ΣΤ' βιβλίον· στὸ παρὸν βιβλίον δ' Ἀρσένιος ἀναφέρεται στὴν ἀσθένειά του στὶς Στροφάδες, στὶς αἰτήσεις του πρὸς τὶς ἀρχὲς γιὰ νὰ τοῦ δοθεῖ ἄδεια, στὰ πιστοποιητικὰ ἰατρῶν ποὺ προσκομίζει γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀπελευθερωθεῖ, μιὰ ποὺ εἶχε παρέλθει ἓνα ἐξαμῆνο ἀφότου συμπληρώθηκε ὁ διετής «σωματικὸς περιορισμὸς» του, ὁμιλεῖ γιὰ τὴ μεταφορά του στὴν Ζάκυνθο καὶ τελικὰ γιὰ τὴ «νεωτέρα ἀστυνομικὴ διαταγὴ πρὸς ἀπέλασίν του εἰς Στροφάδας» καὶ γιὰ τὴ σχετικὴ ἀναφορά του πρὸς τὸ νομάρχην Ζακύνθου²³.

Ἀπὸ τὴν παραπάνω καταγραφή καὶ μόνο τῶν κεφ. τῶν ἑπτὰ βιβλίων τῆς αὐτοβιογραφίας (κυρίως τῶν βιβλίων Δ'-Ζ') γίνεται σαφὲς ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ λίγα κείμενα ποὺ διαφωτίζουν μιὰ περίοδο τῆς ἱστορίας μας ἀπὸ μιὰ σκοπιὰ ὄχι κρατοῦσα σήμερα καὶ ἀπὸ τὴν ἔποψη αὐτὴ τὸ κείμενο εἶναι σημαντικὸ. Σημαντικὸ ὡστόσο εἶναι καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλην ἔποψη: ὁ φόβος τοῦ διχασμοῦ ποὺ χρόνια πλανᾶται πάνω μας, μέσα στὶς σελίδες τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Ἀρσενίου (πέρ' ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸ Μικρασιατικὸ Ἑλληνισμὸ, τὸ Μακεδονικὸ Ἀγῶνα καὶ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους) βρίσκεται χειροπιαστὸς καὶ πάντα ἐπώδυνος.

Ἐλπίζω σύντομα ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν νὰ περιλάβει τὸ κείμενο τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Ἀρσενίου στὶς ἐκδόσεις της.

22. φφ. 82r-113v (σσ. 149-205).

23. φφ. 114r-120v (σσ. 207-218).

